

А. В. Левченко,
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь

РІВНІ РОЗУМІННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ ДЖ.Д. СЕЛІНДЖЕРА «A PERFECT DAY FOR BANANAFISH»)

У статті надаються визначення поняттям філологічна герменевтика, розуміння та рівні розуміння. Розглянуто особливості та основні характеристики процесу розуміння художнього тексту, а також рівні розуміння тексту з точки зору поетапної розумової діяльності читача. На матеріалі оповідання Дж.Д. Селінджера представлені та проаналізовані приклади роботи читачького мислення на всіх рівнях розуміння тексту.

Ключові слова: філологічна герменевтика, розуміння, рівні розуміння.

В статье представлены определения понятий филологическая герменевтика, понимание и уровни понимания. Рассмотрены особенности и основные характеристики процесса понимания художественного текста, а также уровни понимания с точки зрения поэтапной мыслительной деятельности читателя. На материале рассказа Дж.Д. Сэлинджера представлены и проанализированы примеры работы читательского мышления на всех уровнях понимания текста.

Ключевые слова: филологическая герменевтика, понимание, уровни понимания.

There are presented definitions of the following terms: philological hermeneutics, perception and levels of perception in the article. The author reviews the peculiarities, general properties of the process of text's perception and presents the levels of perception as the phased procedure of mental work of the reader. There is presented the analysis of the process of perception according to its levels, and examples from the short story by J.D. Salinger are given.

Key words: philological hermeneutics, perception, levels of perception

Відкриваючи нову книгу, більшість читачів сподіваються отримати новий досвід, відчуті емоції та пережити разом з героями хвилюючі життєві перипетії. Читання тексту, сприйняття його як знакової системи є лише першим етапом роботи читача для досягнення поставленої мети, саме розуміння художнього тексту є основою процесу комунікації, який відбувається при взаємодії автора, тексту та читача. Варто мати на увазі, що актуальність дослідження процесу розуміння художнього тексту обумовлена, перш за все, труднощами виконання герменевтичного акту та його пояснення з точки зору науки та логіки.

Проблема розуміння текстів культури стала об'єктом дослідження філологічної герменевтики, що підтверджують праці багатьох науковців, таких як: Г.І. Богін, М.М. Макеєва, Н.І. Колодіна, Г.П. Щедровицький, С.Г. Якобсон. Серед найвидатніших робіт, що досліджують процес розуміння читачем художнього тексту слід відзначити «Надбання здатності розуміти» [3] Г.І. Богіна, що присвячена питанню можливості навчатися та навчити розумінню та «Замітки до визначення понять «мислення» та «розуміння»» [7] Щедровицького Г.П. та Якобсона С.Г., в якій науковці представили ідею взаємодій операцій мислення та розуміння. Однак, процес розуміння, відповідно до його рівнів, на прикладі художніх творів є мало дослідженим та описаним у наукових працях.

Метою статті є аналіз процесу розуміння читачем художнього тексту з точки зору наявних рівнів розуміння на матеріалі оповідання Дж.Д. Селінджера та визначення особливостей цього процесу при роботі з текстом іноземною мовою.

Відповідно до мети було поставлено такі завдання: надати визначення понять «філологічна герменевтика» та «розуміння», відзначити особливі аспекти розумової діяльності реципієнта під час розуміння тексту та їх відповідність певним рівням, проаналізувати рівні розуміння на прикладі оповідання Дж.Д. Селінджера «A Perfect Day for Bananafish».

Питаннями розуміння та інтерпретації художнього тексту з наукової точки зору займається філологічна герменевтика. Згідно з визначенням Г.І. Богіна, філологічна герменевтика – наукова дисципліна, що вивчає процеси розуміння тексту. Предметом вивчення філологічної герменевтики є розуміння – «розсуд і освоєння ідеального, представленого в текстових формах» [2, с. 29]. З герменевтичної точки зору методологія читання та інтерпретації текстів дає підстави для створення методик розуміння будь-яких текстів.

Розглядаючи теоретичні питання філологічної герменевтики, принципово необхідно мати на увазі, що в основі всього процесу розуміння лежить здатність користуватися мовою як знаковою системою. Зрозуміти текст, освоїти його змістовність – значить звернути весь свій досвід на текст і при цьому прийняти його змістовність так, щоб вона стала частиною досвіду самого читача [3]. Реципієнт прагне до істинності розуміння, але він є особистістю і розуміє текст своєрідно. Різницю у розумінні тексту більшість дослідників пояснюють різноманітними особливостями читачів: фізіологічними, індивідуально-психологічними, віковими, соціально-історичними та іншими [2, с. 38]. Художній текст здатен сприяти створенню певного горизонту розуміння реципієнта, який розширяється у процесі сприйняття, а отже процес розуміння відбувається при збігу горизонту, заданого автором та того, який вибудовує для себе читач у процесі рецепції тексту.

М. М. Бахтін у своїй праці «Естетика словесної творчості» наголошує, що текст-твір розуміється як діалогічна зустріч двох суб'єктів, занурених у нескінченний культурний контекст, що вимагає особливого методу-розуміння: «... розуміння ніколи не буває тавтологією або дублюванням, бо тут завжди двоє і потенційний третій...» [1, с. 311]. Згідно з М. М. Бахтіним, розуміння включає в себе чотири акти: сприйняття тексту, впізнавання і розуміння значення в даній мові, впізнавання і розуміння в контексті даної культури, активне діалогічне розуміння.

У статті «Замітки до визначення понять «мислення» та «розуміння» Щедровицький Г.П. та Якобсон С.Г. висловлюють ідею того, розуміння є складним аналітико-синтетичним процесом розумової діяльності, але при цьому воно не тотожне мисленню [7]. Мислення в акті комунікації виступає як операційно-об'єктивне виділення або творення змісту і вираження його паралельно створюваною знаковою формою тексту. За допомогою розуміння відтворюється структура змісту, що був закладений в тексті. Розуміння здійснюється за допомогою мислення, і в той же час мислення здійснюється серед іншого за допомогою розуміння. Так само важливо відрізнити розуміння та знання. Розуміння без знань не можливе, але використання відомої інформації у процесі розуміння повинно бути осмисленим, тобто у процесі розуміння художнього тексту реципієнт спирається на наявні знання та відбудовує за їх допомогою загальний зміст.

Згідно з дослідженнями М.М. Макеевої, основними характеристиками розуміння є – цілісність, повнота і естетична адекватність. Цілісність – одна з найважливіших якостей повноцінного розуміння художнього тексту, при якому всі образи, ситуації, описи взаємопов'язані в єдине ціле і підпорядковані ідейно-художній спрямованості твору. При цілісному розумінні тексту реципієнт сприймає всі елементи змістовності як єдине ціле. Повнота розуміння означає відсутність пропусків тих частин тексту, які мають в даному творі важливе морально-естетичне значення. Естетична адекватність розуміння передбачає відповідність результатів розуміння художньому змісту твору, при цьому читачеві необхідно надати інтерпретацію твору для забезпечення максимальної адекватності [6, с. 39].

Власне лінгвістична типологія розуміння не припускає ієрархічного розташування типів розуміння, тобто типи розуміння знаходяться на одному шаблі, однак при звертанні тієї ж типології на ситуацію читання іноземною мовою у виконанні реального реципієнта, що лише опановує готовність читати художню літературу із глибоким осмисленням, ми зіштовхуємося з ієрархічним розташуванням типів розуміння тексту. Г.І. Богін виділяє наступні три рівні розуміння:

1. Перший рівень – семантизуюче розуміння, тобто «декодування одиниць тексту, що виступають у знаковій функції». Цей тип розуміння, найчастіше, має місце при порушеннях значеннєвого сприйняття тексту в умовах оволодіння іноземною мовою (або в умовах засвоєння тих або інших його одиниць), наприклад, у ситуації, де читачеві серед знайомих слів зустрілося невідоме слово, що підлягає семантизації.

2. Другий рівень – когнітивне розуміння, що виникає при подоланні труднощів в освоєнні змісту, який лежить в основі складових тексту, даних читачеві у формі тих самих одиниць тексту, з якими зіштовхується семантизуюче розуміння. При когнітивному розумінні залучається наявний досвід та знання реципієнта та розширюється інформація, отримана при семантизуючому розумінні.

3. Третій тип – розуміння, що розпредмечує, постійно має місце при роботі з ідеальними реальностями. «Розпредметити» – значить відновити при звертанні рефлексії на текст якісь сторони ситуації мислення продуцента. Такий тип розуміння найчастіше буває звернено на тексти оригінальних художніх творів [2, с. 59].

Розглянемо процес розуміння на всіх його рівнях на прикладі оповідання Дж.Д. Селінджера «A Perfect Day for Bananafish», яке вперше було опубліковано в 1948 році в журналі «Нью-Йоркер», а пізніше стало частиною циклу «Дев'ять оповідань».

Кожному читачеві творів Дж.Д. Селінджера стає зрозуміло, що у пошуках еталону любові, добра і краси він часто звертається до ідеалів античної та середньовічної філософії Індії, а також до ідей індійського Відродження з його спробами сформулювати концепцію ідеальної людини. Тут вже набуває силу поняття спрямованої рефлексії, тобто надалі реципієнт вже шукатиме потаємний зміст творів і намагатиметься розкрити його. Ця інформація сприяє правильному розумінню ідеї твору та створенню відповідного горизонту очікування.

Слід відзначити, що семантизуюче розуміння є особливо важливим етапом при роботі з іноземним текстом. У даному випадку причинами нерозуміння окремих слів може стати незнання їх в англійській мові, наділення автором певних слів особливим значенням, до якого реципієнт не був готовий. Так починаючи роботу з оповіданням читач перш за все звертає увагу на його назву, а саме використання слова *bananafish*. Відповідно до визначення словника, так називають у США сорт звичайного оселедця [4, с. 33]. На першому етапі знайомства зі словом працює семантизуюче розуміння, але для розкриття повного значення цього недостатньо.

Надалі реципієнт переходить на другий рівень – когнітивного розуміння. Слово «банан», обігране Дж.Д. Селінджером у центральному епізоді новели, в індійській народній етимології постійно зв'язується з любов'ю. Слід відзначити, що почуття любові не завжди вважається в давньоіндійській релігійній філології позитивною емоцією та не завжди розглядається як умова щастя. У традиційній символіці Індії банан – знак слабкості [5]. Любовний настрій оповідання має песимістичний зміст, тому що любов викликає в людини низинні почуття. Навіювання негативного настрою по відношенню до плотської любові за замислом Дж.Д. Селінджера, повинно було посилити основну реалістичну лінію оповідання, що розповідає про самотність героя в чужому і неприйнятному для нього світі.

На цьому етапі розпочинається рівень розуміння, що розпредмечує. Відбудовуючи етапи розумової діяльності автора-продуцента, читач розширює свій горизонт розуміння та, формулює для себе ідею художнього твору. Останнім компонентом відбудови стає історія, яку розповідає головний герой своїй маленькій подрузі про життя «рибки-бананки»: «*But once they get in, they behave like pigs. Naturally, after that they're so fat they can't get out of the hole again. Can't fit through the door*» [8, с. 13]. «Рибка-бананка» – слабка людина, що мешкає в життєвому морі, океані пристрастей [4, с. 36]. Рибка поглинає банани в непомірній кількості й гине – слабку людину обурює спрага життя, прагнення до почуттєвих задовольень і радостей. Це приводить до загибелі, але трагічною письменник називає зовсім не смерть, а життя, що знову породжує нескінченні бажання.

Ще одним яскравим прикладом роботи розуміння на всіх його рівнях є тлумачення ім'я головного героя. На початковому етапі відбувається семантизуюче розуміння, та розширення його значення. Головного героя в оригіналі оповідання звать Seymour Glass, але зовсім не випадково його маленька подруга кличе його «*See more*», що означає «*бачити більше*», тобто від цього героя очікується повніше сприйняття навколишнього світу, або навіть актуалізація уваги читача на зовсім непомітних на перший погляд аспектах оточення.

У підтвердження цього на рівні когнітивного розуміння реципієнт здатен виділити сугестивний зміст, здавалось би, звичайної історії в ліфті готелю, коли Сімор, піднімаючись у ліфті після пляжу, забороняє незнайомій жінці дивитися на свої босі ноги. У східній, античній й християнській міфологіях, нога є символічним зображення душі, духу [5]. Ця аналогія надає підставу для висновку про те, що Сімор настільки чутливий, що навіть ненавмисне вторгнення в його духовний світ (тобто випадковий погляд на його босі ноги) жахає його. Дана ситуація підкреслює наявність в оповіданні теми відчуження особистості в суспільстві, у даному випадку Сімор постає відокремлено від оточуючих його людей з психологічної точки зору йому важко знаходитися в суспільстві та відкриватися йому, так на березі моря він соромливо ховає своє тіло під халатом, та здатен спілкуватися лише з маленькою дівчиною.

Самогубство Сімора розкриває загальну ситуацію для читача оповідання, його чутлива душа не здатна протистояти суспільним канонам. Так у поєднанні з історією про рибку-бананку на рівні розуміння, що розпредмечує, реципієнт розуміє, що духовна хвороба слабких людей не дає їм змоги стати гідними членами суспільства та змінити свої погляди на оточуючий світ. Сам Сімор негативно ставиться до таких людей, порівнює їхню поведінку з поведінкою свиней та уточнює: «*I've known some bananafish to swim into a banana hole and eat as many as seventy-eight bananas*» [8, с. 13], для того, щоб зробити історію максимально правдивою для дівчинки. Жага до життєвих задоволень призводить до загибелі рибки-бананки, яка у даному випадку символізує людину зі слабким характером. Так автор наділяє «банановою лихоманкою» Сюзан Гласс, для якої найважливішими є веселощі у колі знайомих та бажання сподобатися зовсім чужим людям. Так самогубство Сімора – своєрідний спосіб порятунку, спосіб відмови від бажань.

Як вже було зазначено, типологія розуміння тексту, а особливо ієрархічне розміщення рівнів розуміння є дуже умовним явищем, яке спрямоване на дослідження самого процесу роботи реципієнта з художнім текстом у поєднанні з його розумовою роботою. При аналізі розуміння тексту іноземною мовою відокремлення рівнів, перш за все, пов'язане з дослідженням іноземного менталітету та поглядів самого автора. Так семантизуюче розуміння відбувається на рівні слова, його тлумаченні іноземною мовою або розширенні його змісту. Когнітивне розуміння, в свою чергу, пов'язане з засвоєнням змісту на рівні когніції з використанням наявних знань. Розуміння, що розпредмечує, провокується спеціальними засобами, прийомами і способами побудови тексту, що спрямовані на відбудову реципієнтом процесу розумової діяльності продуцента тексту. Воно спрямоване на побудову максимально відповідних та схожих горизонтів читача та самого автора.

При дослідженні роботи реципієнта з іноземним текстом, необхідно враховувати відображення чужого менталітету та, безумовно, особистої точки зору, загальних поглядів автора на світ. Коли мова йдеться про твори американського письменника Дж.Д. Селінджера, слід пам'ятати, що він був затятим прихильником дзен-буддизму та давньоіндійської поезики, ідеями якої керувався під час роботи над художніми творами. Відповідно до цієї теорії, художній текст має цінність лише тоді, коли примушує читача шукати у ньому сугестивний зміст, саме таким є оповідання «*A Perfect Day for Bananafish*». Так рівні розуміння тексту спрямовані на максимально точне співпадіння горизонтів автора та реципієнта та допомагають йому зрозуміти художній твір.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
2. Богин Г. И. Методическое пособие по интерпретации художественного текста: Для занимающихся иностранной филологией [Электронный ресурс] / Г. Богин. – Режим доступа : <http://window.edu.ru>
3. Богин Г.И. Обретение способности понимать [Электронный ресурс] / Г. И. Богин. – Режим доступа : <http://www.koob.ru/bogin/hermenevtika>
4. Галинская И. Л. Философские и эстетические основы поэтики Дж.Д. Сэлинджера / И. Л. Галинская. – М. : Наука, 1975. – 109 с.
5. Ларин Б. А. Учение о символе в индийской поэтике / Б. А. Ларин. – Л. : Новая серия, 1927. – 247 с.
6. Макеева М. Н. Риторика художественного текста и ее герменевтические последствия: дис. ... доктора филолог. наук: 10.02.19 / М. Н. Макеева. – Тверь, 2000. – 316 с.
7. Щедровицкий Г. П., Якобсон С. Г. Заметки к определению понятий «мышление» и «понимание» / Г. П. Щедровицкий, С.Г. Якобсон // Мышление и общение. Материалы всесоюзного симпозиума. – Алма-Ата, 1973. – С. 28-32.
8. Salinger J. D. Nine Stories / J.D. Salinger – М. : Прогрем, 1982. – 287 с.